

УДК 343.1:341.645

CRIMINAL LIABILITY FOR TORTURE IN FOREIGN COUNTRIES**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ****Ivanova V.P./ Іванова В. П.***candidate of legal sciences, associate professor, lawyer**кандидат юридичних наук, доцент, адвокат,**ORCID: 0000-0002-1641-246X**National University «Odessa Law Academy»**Odessa, st. Akademichna, 2, 65009**Національний університет «Одеська юридична академія»**Одеса, вул. Академічна, 2, 65009*

Анотація. У статті здійснюється комплексне порівняльно-правове дослідження кримінальної відповідальності за катування в зарубіжних країнах. Аналізуються законодавчі підходи різних правових систем світу до визначення поняття катування, його об'єктивних та суб'єктивних ознак, видів суб'єктів, кваліфікуючих ознак і санкцій. Особлива увага приділяється відповідності національних кримінальних кодексів міжнародним стандартам, передусім Конвенції ООН проти катувань та практиці Комітету проти катувань. Результати дослідження засвідчують суттєву різноманітність нормативних рішень: від прямого відтворення міжнародних формулювань до створення автономних національних визначень, які відображають специфіку правової традиції тієї чи іншої держави. Узагальнення зарубіжного досвіду дає змогу визначити найбільш ефективні моделі криміналізації катувань та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України.

Ключові слова: катування, кримінальна відповідальність, порівняльне правознавство, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, кваліфікація, міжнародні стандарти, мордування, жорстоке поводження.

Вступ.

Заборона катування є універсальною нормою міжнародного права, фундаментальним елементом системи захисту прав людини та одним з ключових принципів гуманістичного розвитку держави. Стаття 1 Конвенції ООН проти катувань встановлює обов'язок держав криміналізувати це діяння у спосіб, який забезпечує ефективний захист особи від фізичних та психічних страждань, умисно завданих представниками влади чи з їхнього відома [1]. Україна також імплементувала відповідну норму у Кримінальний кодекс, проте питання вдосконалення кримінально-правових механізмів запобігання катуванням залишається актуальним, що зумовлює необхідність звернення до зарубіжного досвіду. Компаративний аналіз дає можливість з'ясувати, які моделі регулювання є найбільш ефективними, які практики сприяють реальній протидії

цьому злочину та яким чином законодавство різних країн реагує на виклики, пов'язані з катуваннями.

Будь-яке комплексне кримінально-правове дослідження потребує як знання вітчизняного кримінального законодавства, а й законодавства розвинених країн. Порівняльно-правовий аналіз законодавства зарубіжних країн та України дозволить вивчити різні підходи до розуміння окремих категорій, принципів та інститутів кримінального права розвинених держав, дозволить зробити аргументовані висновки та запропонувати внести пропозиції щодо вдосконалення національного кримінального законодавства.

У світі приділяється велику увагу охороні прав особистості. У статті 3 Загальної декларації прав людини закріплено, що кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність.

Результати аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн у частині, що стосується кримінальної відповідальності за катування, дозволили зробити висновок про те, що подібна кримінально-правова заборона є в багатьох країнах.

У кримінальному законодавстві більшості зарубіжних держав підходи до визначення поняття «катування» істотно різняться, проте їх можна звести до кількох основних моделей. У ряді країн законодавець майже дослівно відтворює положення міжнародних конвенцій, насамперед Конвенції ООН проти катувань. Такий підхід властивий, зокрема, Кримінальному кодексу Республіки Молдова, що підтверджується й позицією Пленуму Вищої судової палати Молдови щодо застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини. Інша група правових систем використовує бланкетні норми, у яких визначення катування прямо відсилає до міжнародних документів (цей варіант характерний для австралійського законодавства). Поряд із цим існують держави, де законодавець формує власні, національно-специфічні підходи до визначення катування [8]. Так, у Франції відповідальність за катування може наставати за кількома статтями; в Азербайджані сама згадка про катування виступає обтяжуючою ознакою або впливає на кваліфікацію інших злочинів [6]; в Іспанії воно розглядається як спосіб учинення окремих протиправних діянь; у Польщі

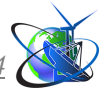
передбачено спеціальну відповідальність за катування військовослужбовців та військовополонених [4].

Щодо об'єкта посягання, переважна більшість кримінальних кодексів зарубіжних держав пов'язує його з охороною базових прав людини — життя, здоров'я, недоторканності особи. Це характерно для законодавств Австрії, Аргентини, Грузії, Туреччини. У деяких країнах акцент робиться на забезпеченні особистої свободи (КК Данії) або ж на охороні психічної цілісності людини (КК Іспанії). Французький законодавець підходить до криміналізації катування максимально широко: у ст. 222-1 КК Франції катування охоплюється поняттям «акти жорстокості», а окремі статті (222-17–222-18) передбачають відповідальність і за погрози заподіяти такі дії [3].

Як слушно зауважує Г. Н. Телесніцький, аналізуючи об'єкт катування, перш за все необхідно враховувати не стільки предмет посягання, скільки особу потерпілого. У різних країнах законодавство відносить до потерпілих різні категорії осіб: осіб, які перебувають під владою чи опікою (ФРН), членів сім'ї або близьких родичів (Південна Корея), неповнолітніх та беззахисних осіб (Австрія), а в окремих країнах — будь-яку людину, незалежно від її статусу (Швеція, Іспанія) [4,9].

Об'єктивна сторона катування в законодавстві більшості країн зводиться до заподіяння фізичних або психічних страждань. У державах Прибалтики — Латвії, Литві та Естонії — поняття катування часто співвідноситься з мордуванням, яке є або самостійним складом, або кваліфікуючою ознакою інших кримінальних правопорушень. Водночас у Пенітенціарному кодексі Естонії для таких дій обов'язковою ознакою визначається систематичність. У Сан-Марино катування фактично прирівнюється до «поганого поводження», а Кримінальний кодекс Республіки Корея пов'язує його з насильством, жорстокістю або примусом стосовно іншої особи чи родича [3,4,7].

У кримінальному законодавстві Болгарії зовнішній прояв катування охоплює різні форми протиправної поведінки. Так, законодавець відносить до катувань нанесення тілесних ушкоджень способом, що заподіює потерпілому

особливі страждання (п. 5 ч. 1 ст. 131 КК), а також примушування особи до певних дій чи бездіяльності всупереч її волі, коли таке примушування супроводжується насильством, погрозами або зловживанням владними повноваженнями (ст. 143). Окрім цього, болгарський Кримінальний кодекс містить норми, що кваліфікують катування як різновид порушення законів і звичаїв війни, якщо воно вчинене щодо поранених або хворих осіб, осіб, що зазнали корабельної аварії, медичного персоналу, військовополонених чи цивільних осіб [5].

Суб'єктом катування у зарубіжних кримінальних кодексах може бути як будь-яка осудна фізична особа, що досягла встановленого віку кримінальної відповідальності, так і спеціальний суб'єкт — наприклад, службова особа, представник правоохоронних органів, військовослужбовець чи особа, яка має владу або контроль над потерпілим. У випадку спеціального суб'єкта суспільна небезпечність діяння істотно зростає, що впливає на кваліфікацію та санкції.

Широке порівняння кримінальних кодексів різних держав (Данія, Албанія, Болгарія, Велика Британія, США, Австралія, Швейцарія, Іспанія, Швеція, Польща, Латвія, Литва, Естонія, Сербія, ФРН, Японія, Молдова, та інші) дає змогу виділити три основні категорії суб'єктів, які можуть відповідати за катування: загальні суб'єкти – будь-які дієздатні особи, що досягли віку кримінальної відповідальності; спеціальні суб'єкти – особи, наділені владними, службовими чи дисциплінарними повноваженнями; юридичні особи, відповідальність яких передбачена в окремих правових системах [3,4,7,8,9].

Порівняльний аналіз показує, що норми про загального суб'єкта катування зустрічаються не в усіх країнах — у деяких законодавствах переважає підхід, який пов'язує відповідальність саме з особою, що виконує державні чи владні функції. Наприклад, у кодексах Албанії та Болгарії, хоча це прямо не зазначено, суб'єктами злочинів проти людства визнаються особи, які беруть участь у збройних конфліктах або виконують функції, пов'язані з військовою діяльністю.

Вікові межі кримінальної відповідальності за катування суттєво різняться залежно від країни. У деяких державах відповідальність настає з дуже

раннього віку: з 10 років — у Великій Британії, США, Австралії та Швейцарії; з 12 років — у Нідерландах; з 13 років — у Франції; з 14 років — в Албанії, ФРН та Японії. Польське законодавство встановлює мінімальний вік відповідальності за окремі діяння — 17 років. У більшості країн ЄС ця межа коливається між 13 і 18 роками. Водночас у таких країнах, як Індія, Ірландія та Сінгапур, кримінальна відповідальність у принципі може наставати з 7 років.

У багатьох європейських та азійських кримінальних кодексах, зокрема у Швейцарії, Іспанії, Швеції, Польщі, Латвії, Литві, Естонії та Сербії, закон прямо допускає, що катування можуть вчинити як загальні, так і спеціальні суб'єкти [3,4,7].

Кваліфікуючі ознаки катування у більшості зарубіжних кримінальних кодексів пов'язані із формою співучасті, повторністю, особливим статусом потерпілого, службовим становищем винного, мотивом та тяжкістю завданих наслідків. До особливо небезпечних форм катування часто відносять організоване вчинення (КК Грузії). Таким чином, найбільш поширеним підходом є кваліфікація катування як особливо тяжкого злочину у разі заподіяння смерті чи серйозної шкоди здоров'ю.

Санкції за катування в зарубіжних країнах є суворими. Законодавство Канади та Австралії передбачає позбавлення волі до 14 років, Франції — до 15 років, а США — до 20 років.

Протягом 2019–2022 років Комітет ООН проти катувань, аналізуючи доповіді низки держав-учасниць Конвенції, звернув увагу на те, що не всі країни забезпечили повну відповідність визначення катування вимогам статті 1 міжнародної Конвенції. Чимало держав не включили до національних норм усіх обов'язкових елементів, зокрема ознаки дискримінаційної мети чи вимоги щодо участі або мовчазної згоди посадової особи. У таких країнах, як Латвія, Греція, Португалія та Бельгія, визначення катування залишається неповним. Додатковою проблемою є те, що багато держав продовжують застосовувати строки давності щодо катування (Кіпр, Латвія, Португалія, Греція, Німеччина) або допускають можливість помилування, що суперечить міжнародному

стандарту абсолютної заборони катувань [5,7].

Висновки.

Узагальнення результатів проведеного порівняльно-правового дослідження дає змогу стверджувати, що кримінально-правові механізми протидії катуванням у зарубіжних країнах загалом характеризуються високим рівнем системності, нормативної чіткості та відповідності міжнародним стандартам. У більшості держав криміналізація катування здійснюється комплексно — через кілька статей або навіть окремі розділи кримінальних кодексів, що свідчить про прагнення законодавця максимально повно охопити різні форми й прояви цього злочину, а також створити ефективні умови для притягнення винних до відповідальності.

Порівняльний аналіз показав, що у різних правових системах по-різному вирішується питання визначення об'єктивної сторони катування: поряд із терміном «катування» іноді використовується поняття «мордування»; окремі законодавства визнають можливість вчинення катування як шляхом активних дій, так і бездіяльністю; у значній кількості країн дефініції катування повністю або частково відтворюють положення міжнародних конвенцій; а в деяких державах законодавець застосовує бланкетні норми, відсилаючи до міжнародно-правових актів як до первинного джерела визначення.

Щодо суб'єкта катування, то зарубіжний досвід демонструє багатоманітність підходів. У більшості країн відповідальність можуть нести як загальні суб'єкти (будь-які особи, що досягли віку кримінальної відповідальності), так і спеціальні суб'єкти — службові особи, представники правоохоронних чи військових структур, особи, наділені владою або контролем щодо потерпілого. В окремих правових системах передбачена навіть відповідальність юридичних осіб. Вікові межі кримінальної відповідальності за катування у країнах ЄС та інших регіонах коливаються досить суттєво, однак переважно становлять проміжок від 13 до 18 років.

Аналіз суб'єктивної сторони катування у різних кримінальних кодексах показав, що переважна більшість держав прямо пов'язує відповідальність із

наявністю умислу. При цьому вимоги щодо встановлення спеціальної мети або мотиву варіюються: у частині країн вони є обов'язковими, тоді як в інших — виступають лише факультативними ознаками або взагалі не згадуються.

Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна стверджувати, що кримінально-правові моделі протидії катуванням є здебільшого ефективними та внутрішньо узгодженими, проте демонструють значну різноманітність, обумовлену природою відповідних правових систем. Українське кримінальне законодавство загалом відповідає міжнародним зобов'язанням у сфері заборони катування, однак збереження окремих теоретичних і практичних прогалів вимагає подальшої деталізації складу злочину, уточнення кола суб'єктів відповідальності та удосконалення спеціальних кваліфікуючих ознак.

Отже, подальше вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері протидії катуванням має ґрунтуватися на найуспішніших моделях зарубіжних держав, поєднаних із потребами національної правозастосовної практики. Ефективність боротьби з катуваннями можлива за умов чіткого нормативного регулювання, належного контролю за діяльністю службових осіб, обов'язковості розслідування кожного факту катування та повної відсутності безкарності.

Література:

1. Загальна Декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Іванова В. Шепотько М. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України // // Юридичний вісник 2024. № 2. С. 31 – 37. Режим доступу: <http://yurvisnyk.in.ua/index.php/yuridichnij-visnik-2-2024.html>

3. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. — К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. — 240 с.

4. Телесніцький Г. Н. Кримінально-правова характеристика катування за законодавством України та інших країн / Г. Н. Телесніцький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . - 2012. - № 1(3). - С. 166-175. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2012_1%283%29__23

5. Criminal Code – Режим доступу: https://legislationline.org/legislation?q=lang%3Aen%2Csort%3Amost_read_first%2Clegislation_category%3A48%2Cpage%3A1%2Ctype_main%3A43

6. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. – Available via OHCHR legal database (PDF). – https://adsdatabase.ohchr.org/IssueLibrary/AZERBAIJAN_Criminal%20Code.pdf

7. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. – English version (Adilet): https://adilet.zan.kz/eng/docs/K970000167_

8. Criminal Code of the Republic of Latvia. – Latvian Criminal Law (PDF). – <https://www.warnathgroup.com/wp-content/uploads/2015/03/Latvia-Criminal-Code.pdf>

9. Criminal Code of the Republic of Moldova. – Official text (UNODC PDF). – https://www.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal-code-of-the-republic-of-moldova_html/Republic_of_Moldova_Criminal_Code.pdf

10. Organic Law 10/1995, of 23 November, of the Criminal Code (Spain). – Official Spanish text (BOE). Режим доступу: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>

Abstract. *This article presents a comprehensive comparative legal analysis of criminal liability for torture in foreign countries. It examines legislative approaches of various legal systems to defining torture, identifying its objective and subjective elements, determining the range of offenders, qualifying circumstances, and sanctions. Particular attention is given to compliance of national criminal laws with international standards, especially the UN Convention against Torture and the practice of the Committee against Torture. The findings reveal significant diversity in legal frameworks: from direct incorporation of international formulations to the creation of autonomous national definitions that reflect historical and legal specificities. Comparative insights allow the identification of effective models of criminalization and the development of recommendations for improving Ukrainian criminal legislation in the area of torture prevention.*

Keywords: *torture, criminal liability, comparative law, international standards, objective elements, subjective elements, qualification, cruel treatment.*